

Kroniek Insolventierecht 2003 (II)

Georg van Daal, Menno van Oostveen, Jeroen Rommes en Ilan Spinath*

In dit nummer het tweede deel van de jaarlijkse kroniek Insolventierecht, met de in 2003 gepubliceerde jurisprudentie.¹ In deze kroniek wordt de schuldsanering van natuurlijke personen buiten beschouwing gelaten,² evenals het invorderingsrecht van de Ontvanger der Rijksbelastingen.

INHOUD

DEEL I

Aandeelhoudersaansprakelijkheid
Actio Pauliana
Afkoelingsperiode
Beroep op en van rechter-commissaris
Bestuurdersaansprakelijkheid – Boek 2 BW
Bestuurdersaansprakelijkheid – Onrechtmatige daad
Bodemvoorrecht
Boedelomvang
Curator
Enquête
Faillietverklaring

DEEL II

Huur
Internationale aspecten
Lopende procedures
Misbruik faillissement
Onverschuldigde betaling
Processuele aspecten, inclusief renvooi- en verificatieprocedures
Separatisten (hypotheek en [stil] pandrecht)
Surseance van betaling
Uitdelingslijst
Vennootschapsrechtelijke aspecten
Verificatie van vorderingen
Verrekening
Wederzijdse zekerhedenregeling
Werknemers

HUUR

Curatoren hadden een huurpand om niet aan een doorstarter in gebruik gegeven.³ De verhuurder probeerde zijn boedelvordering ex art. 39 Fw de rang van concurrente boedelvordering te laten ontstijgen. Door de rechter werd vastgesteld dat de curatoren wanprestatie jegens de verhuurder hadden gepleegd. Dit bracht echter geen hogere rangorde met zich mee, nu de huurvordering niet voortvloeide uit de wanprestatie maar uit de toen reeds opgezegde doch nog

van kracht zijnde huurovereenkomst die reeds concurrente boedelschuld was op grond van art. 39 Fw. De stelling dat de huur als kosten van executie en vereffening (algemene of bijzondere faillissementskosten) waren aan te merken, aangezien de ingebruikgeving onderdeel vormde van de doorstarttransactie in het kader waarvan alle activa zijn overgedragen, werd niet aanvaard.

Rechtbank Middelburg hield een curator persoonlijk aansprakelijk omdat deze geen medewerking had verleend aan ontruiming van het gehuurde.⁴ In casu betrof het een bedrijfsruimte met inventaris én chemisch afval waarvan vaststond dat de ontruiming niet gemakkelijk zou zijn. De curator sloeg een bod, groot NLG 100, van de verhuurder voor de gehele inventaris af en frustreerde hiermee de beëindiging van de huurovereen-

komst en de vrije beschikking over het pand door de verhuurder. Vervolgens liet de ontruiming van de bedrijfsruimte circa anderhalf jaar op zich wachten en bereikte de curator een verkoopopbrengst van NLG 6.165,20. De rechtbank paste de door de Hoge Raad geformuleerde zorgvuldigheidsnorm⁵ toe en oordeelde dat het voor de curator voorzienbaar was dat de boedelschuld van de verhuurder niet uit de boedel zou kunnen worden betaald. Door desondanks niet mee te werken aan de ontruiming terwijl er bovendien geen uitzicht was op een hogere verkoopopbrengst van de inventaris die ten goede had kunnen komen aan de overige crediteuren, had de curator niet voldaan aan de zorgvuldigheidsnorm en was hij persoonlijk aansprakelijk voor de schade.

* De eerste drie auteurs zijn als advocaten werkzaam bij AKD Prinsen Van Wijmen te Utrecht, de vierde auteur is advocaat bij De Brauw Blackstone Westbroek te Amsterdam

HYPOTHEEK: zie Separatisten

INTERNATIONALE ASPECTEN

De uitspraak van de Hoge Raad van 7 maart 2003⁶ borduurde voort op HR 24 oktober 1997:⁷ naar Nederlands internationaal privaatrecht kan een faillissementspauliana slechts slagen als zowel aan de eisen van het op het faillissement toepasselijke recht (de 'lex concursus') als aan die van het op de aangevochten rechtshandeling (de 'lex causae') is voldaan. Vermeld zij dat de casus dateert van vóór de inwerkingtreding van de Europese Insolventieverordening, die in artikel 13 een vergelijkbare regeling geeft, met dien verstande dat de bewijslast niet rust op de curator, maar op de bevoordeelde.

Rechtbank Rotterdam⁸ kwam, onder verwijzing naar de Europese Insolventieverordening (art. 4 lid 2 sub d en 6 lid 1), tot de conclusie dat voor de vraag of de Nederlandse debiteur zijn schuld aan de Duitse failliet mag verrekenen, de *lex causae* (in casu Nederlands recht) de *lex concursus* (in casu Duits recht) kan doorbreken. De eis van rechtszekerheid brengt met zich mee dat de in Nederland gevestigde wederpartij van de gefailleerde niet bedacht hoeft te zijn op door regels van vreemd recht gestelde voorwaarden aan een verrekening als de rechtshandeling door een ander recht (de *lex causae*) wordt beheerst en de regels van vreemd recht strenger zijn. Interessant is dat de rechtbank oordeelt dat onder de *lex causae* ook het faillissementsrecht valt, iets waarover de Insolventieverordening niet duidelijk is en waarover de meningen in de literatuur verdeeld zijn.

Ook het Hof 's-Hertogenbosch⁹ verwijst in een verrekening in een grensoverschrijdend faillissement naar de Europese Insolventieverordening. Een beroep op verrekening dient getoetst te worden aan zowel de *lex concursus* als de *lex causae*. Men zij er overigens op bedacht dat, als de *lex concursus* verrekening toestaat, artikel 6 van de Insolventieverordening er niet toe kan leiden dat een strengere *lex causae* aan verrekening in de weg staat. De dubbele toetsing die zowel het hof als de rechtbank (in de uitspraak hiervoor) hanteert, zou strikt genomen tot een andere uitkomst kunnen leiden.

Op grond van artikel 3 Insolventieverordening is de rechter van de lidstaat waar het centrum van de voornaamste belangen van de schuldenaar is gelegen, bevoegd het faillissement uit te spreken. Het Hof Amsterdam¹⁰ oordeelt dat een verhuizing van de schuldenaar er niet aan in de weg staat dat dit centrum nog gelegen is in de voormalige woonplaats. Het hof lijkt hiermee af te wijken van de tekst en bedoeling van de Insolventieverordening, die op het eerste gezicht geen ruimte laat voor aanknopings bij het historische centrum van voornaamste belangen.

LOPENDE PROCEDURES

Een curator besloot dat hij ex art. 27 Fw een aantal procedures niet wenste over te nemen.¹¹ Vervolgens deed de failliet door middel van art. 69 Fw een verzoek dat ertoe strekte dat de curator zich moest stellen en daarmee beletten dat ontslag van instantie kon worden gevraagd, doch zich vervolgens zou onthouden van nadere proceshandelingen. De rechtbank oordeelde dat de failliet ontvankelijk was in zijn art. 69 Fw-verzoek maar wees het verzoek af omdat het verzoek het doel en de strekking van art. 27 Fw missende. Van de curator kan niet worden verwacht dat hij zich uitsluitend stelt om te voorkomen dat gedaagde ontslag van instantie kan vragen en dat hij zich vervolgens onthoudt van elke proceshandeling.

Het hof had uitvoerbaar bij voorraad een arrest gewezen ten gunste van de curator.¹² De wederpartij vorderde in cassatie om aan het arrest van het hof de voorwaarde te verbinden dat door de curator zekerheid werd gesteld. Nu ervan moest worden uitgegaan dat de curator a) niet met de afwikkeling van de boedel zou wachten totdat in de hoofdzaak was beslist en b) ingeval zijn vordering uiteindelijk alsnog werd afgewezen, niet in staat zou zijn tot (algehele) terugbetaling van hetgeen de wederpartij uit hoofde van het arrest van het hof verschuldigd was, leidde afweging van de wederzijdse belangen tot het oordeel dat de vordering toewijsbaar was.

MISBRUIK FAILLISSEMENT

Zowel in eerste aanleg als bij het hof¹³ werd het faillissement van M+ Input Services B.V. niet vernietigd. Ten tijde van de eigen aangifte was waarschijnlijk al duidelijk dat het bedrijf ná faillissement een doorstart in afgeslankte vorm zou maken. Vraag was of de faillissementsaanvraag misbruik van recht betekende. Het hof stelde vast dat de vennootschap daadwerkelijk in de toestand was geraakt dat zij was opgehouden te betalen doordat de grootste opdrachtgever zijn heil elders zocht. Niet gezegd kon worden dat de vennootschap haar faillissement had aangevraagd met geen ander doel dan om een deel van haar werknemers te benadelen, omdat die aanvraag mede ten doel had de belangen van haar moedermaatschappij, haar directeur en enige (andere) werknemers te dienen. Geheel in deze lijn had Rechtbank 's-Gravenhage op 14 mei 2003 een verzet tegen een faillissement afgewezen.¹⁴ De moedermaatschappij had een 403-verklaring afgegeven. Tegelijkertijd met het intrekken van deze verklaring had de dochter haar faillissement aangevraagd. Moeder betaalde alle opeisbare vorderingen ontstaan uit verplichtingen aangegaan tot de aanvraag van het faillissement. De werknemers stellen dat het faillissement werd misbruikt aangezien na verificatie de moedermaatschappij als enige nog uit de boedel zou ontvangen, terwijl de werknemers met lege handen achterbleven. Ook in dit geval was daadwerkelijk sprake van een insolvabele situatie en deelde de rechtbank niet het standpunt dat het faillissement met geen ander doel was aangevraagd dan het schaden van de werknemers.

In een afwijkende uitspraak heeft Heineken met succes een beroep gedaan op misbruik van faillissementsrecht.¹⁵ Heineken had een voorkeursrecht op een pand en was al geruime tijd nakoming van dit voorkeursrecht in rechte aan het afdwingen. Daags voor een (laatste) kort geding werd op eigen verzoek het faillissement uitgesproken. Gezien de omstandigheden van het geval was er hier wél sprake van misbruik van bevoegdheid. De vennootschap had, gezien de onevenredigheid tussen haar belang bij de uitoefening van haar bevoegdheid tot faillissementsaanvraag en het

belang van Heineken dat daardoor werd geschaad, in redelijkheid niet tot de uitoefening van haar bevoegdheid kunnen komen.

Een uitspraak van de Voorzieningenrechter te 's-Hertogenbosch toonde ook in 2003 weer aan dat een vordering uit onrechtmatige daad soelaas kan bieden aan werknemers.¹⁶ De Voorzieningenrechter stelde hier vast dat er sprake was van overgang van onderneming ex art. 7:662 BW. De Voorzieningenrechter oordeelde dat het faillissement van Fairetail Personeel B.V. kennelijk alleen was aangevraagd teneinde overtollig personeel te ontslaan. Fairetail B.V. had als bestuurder en opdrachtgever van het failliete Fairetail Personeel B.V. én Beter Personeel B.V. misbruik gemaakt van art. 7:666 BW. Dit is onrechtmatig jegens de eisende benadeelde werknemers en Fairetail B.V. werd aansprakelijk gehouden voor de schade die zij hadden geleden. Interessant detail was dat Beter Personeel B.V. reeds voor de faillissementsdatum van Fairetail Personeel B.V. personeel van de aanstaande failliet had aangeboden bij haar in dienst te komen (voor uitoefening van dezelfde activiteiten).

ONVERSCHULDIGDE BETALING

Onverschuldigde betalingen aan curatoren blijven de gemoederen bezighouden. In de zaak die leidde tot een uitspraak van de Rechtbank Roermond¹⁷ betaalde een debiteur na openbaarmaking door de ene bank van de failliet van de verpanding van de vordering van de failliet, toch op de rekening bij

een andere bank van diezelfde failliet. Tussen debiteur en failliet bestond al jaren een rechtsverhouding. Nu deze aanleiding vormde voor de onverschuldigde betaling, was de boedelvordering die daar het gevolg van was in lijn met de geldende jurisprudentie volgens de rechtbank concurrent. In een annotatie langer dan de uitspraak legt annotator Wessels uit waarom de leer van de Hoge Raad over onverschuldigde betalingen aan curatoren q.q. wetsystematisch zo ongelukkig is, althans ondeugdelijk is onderbouwd. Hij concludeert wel dat in deze zaak de Voorzieningenrechter terecht de hoofdregel heeft toegepast.

Een vergelijkbare betaling was ook aanleiding voor de uitspraak van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch van 23 september 2003.¹⁸ Ook hier concludeerde de rechter tot het bestaan van een boedelvordering, maar deze was concurrent nu betaling het gevolg was van een bestaande rechtsverhouding. Volgens annotator Molkenboer is het resultaat van dit arrest juist, maar redeneert het hof verkeerd. Betaling op een verpande factuur kan volgens Molkenboer per definitie niet onverschuldigd zijn, maar leidt op grond van art. 6:33 BW tot een concurrente boedelvordering omdat de failliete crediteur onbevoegd is de betaling in ontvangst te nemen. Ook Rechtbank Amsterdam, 8 oktober 2003¹⁹ concludeerde tot een concurrente boedelvordering. Een bank had het creditsaldo van de rekening van een failliet op de rekening van de curator gestort, maar vergeeten dat saldo te verrekenen met een uitbetaalde bankgarantie aan een verhuurder. De betaling was het gevolg van een bestaande rechtsverhouding, dus kwam hieruit slechts een concurrente boedelvordering voort.

Tot een andere uitkomst kwam het Gerechtshof 's-Hertogenbosch in een arrest van 12 augustus 2003.²⁰ Daarin werd geoordeeld dat de vroegere rechtsverhouding tussen de failliet en de betaler géén aanleiding was geweest tot de onverschuldigde betaling, zodat de curator op grond van art. 6:162 BW onmiddellijk en zonder inhouding boven alle andere boedelschulden het onverschuldigd betaalde moest restitueren. Dat het onverschuldigd betaalde de boedel niet had bereikt, omdat de ontvangende

bank zich daarop jegens een vordering op de failliet door verrekening had verhaald, deed hier niet aan af. Onbegrijpelijk blijft overigens waarom de curator die bank niet aansprak. Volgens annotator Molkenboer mist het hof hier dat de Hoge Raad in het arrest Ontvanger/Hamm q.q.²¹ de restitutieverplichting juist wél mede heeft gebaseerd op verrijking van de overige (boedel)crediteuren, van welke verrijking in de casus waarover het Gerechtshof oordeelde nu juist geen sprake was.

PANDRECHT: zie Separatisten

PAULIANA: zie Actio Pauliana

PROCESSUELE ASPECTEN, INCLUSIEF RENVOOI- EN VERIFICATIEPROCEDURES

In geval van een door de failliet ingestelde vordering is de curator te allen tijde bevoegd het proces over te nemen. Die bevoegdheid omvat mede de bevoegdheid het geding over te nemen door het instellen van een rechtsmiddel.²² Dit betekent dat, ook al is een curator in hoger beroep niet verschenen, dit geen beletsel vormt hem in cassatie ontvankelijk te achten.²³

De rechtbank die oordeelde dat de kosten van de in de Faillissementswet bevolen publicaties ten laste van de schuldenaar komen, werd teruggefloten door de Hoge Raad.²⁴ Een dergelijke beschikking is geen beschikking in de zin van art. 85 Fw, zodat hiertegen appèl openstaat. Ingevolge art. 320 lid 7 Fw zijn die kosten boedelschulden.

Kunnen zij niet uit de boedel worden voldaan, dan komen zij ten laste van de Staat (art. 320 lid 8 Fw).

Ingevolge art. 66 Fw is de rechter-commissaris bevoegd ter opheldering van alle omstandigheden het faillissement betreffende getuigen te horen. Volgens de Rechtbank 's-Hertogenbosch²⁵ leverde het geen misbruik van procesrecht op, als de bestuurder die gehoord moest worden tevens door de curator in een bodemprocedure werd aangesproken uit hoofde van bestuurdersaansprakelijkheid. Van belang daarbij was dat de rechtbank oordeelde dat het verhoor niet dezelfde omstandigheden tot onderwerp behoefde te hebben als aan de orde in de bodemprocedure.

Een moederverenootschap had zich hoofdelijk aansprakelijk gesteld voor de schulden van haar dochters. De moederverenootschap faillieerde. Ingevolge art. 136 Fw kan de schuldeiser in het faillissement van de moeder opkomen voor het gehele bedrag dat hem tijdens de faillietverklaring nog verschuldigd is, totdat hij volledig is voldaan. Volgens de Rechtbank Utrecht²⁶ gaat dit echter niet zo ver, dat de schuldeiser voor het geheel van het door de dochters verschuldigde op de faillissementsdatum van de moeder bevoegd is te blijven opkomen, niettegenstaande het feit dat bepaalde dochters ná faillissementsdatum hun schuld hebben voldaan. Dan zou immers miskend worden dat sprake is geweest van verschillende kredieten aan verschillende dochters. Die vorderingen konden niet achteraf door het optellen van bedragen tot één worden gemaakt.

RECHTER-COMMISSARIS: zie Beroep op en van Rechter-commissaris

SEPARATISTEN (HYPOTHEEK EN [STIL] PANDRECHT)

De enige voor deze Kroniek interessante uitspraak over hypotheekrecht en faillissement is geweest door het Hof Arnhem.²⁷ Het ging hier om de vraag of de bank, die als crediteur en hypotheekhouder vóór faillissement met de hypotheekgever overeenkwam dat de laatste zelf de onroerende zaken zou verkopen en de opbrengst daarvan via de verkopende notaris zou laten storten op de

bankrekening die de hypotheekgever aanhield bij de hypotheekhouder, een beroep kon doen op haar voorrecht van hypotheekhouder op de opbrengsten uit verkoop. De bank stelde daarbij dat de hiervoor omschreven wijze van verkoop gezien diende te worden als een bijzondere vorm van executie van haar hypotheekrecht. Van een dergelijke oprekking van het begrip executie wilde het Hof Arnhem niet weten. Nu de bank geen gebruik had gemaakt van de aan het hypotheekrecht verbonden bevoegdheid om de betrokken zaken als hypotheekhouder ex art. 3:268 BW openbaar of onderhands executoriaal te verkopen, kon zij geen gebruik meer maken van haar aan haar hypotheekrecht verbonden recht van voorrang (zie ook onder 'Verrekening').

Verreweg de meeste uitspraken over pandrecht gaan over de executie van pandrecht. Zo lag aan het Hof 's-Hertogenbosch²⁸ de vraag voor of de pandhouder zich terecht had verhaald op de opbrengsten uit verkoop van aan haar verpande activa. In dit geval was tussen bank en pandgever overeengekomen dat de laatste verpande activa zou verkopen met toestemming van de bank. De opbrengsten uit de verkoop werden onder de notaris gestort die op zijn beurt die opbrengsten doorstortte naar de bank. Kort daarna vroeg de pandgever het eigen faillissement aan. De curator verweerde zich tegen de gang van zaken door onder meer te stellen dat geen sprake was van een afwijkende vorm van executoriale verkoop als bedoeld in art. 3:251 BW. Dit zou invloed hebben op het verrekeningsrecht van de bank (zie verder onder 'Verrekening'). Het Hof 's-Hertogenbosch bepaalde in hoger beroep dat geen sprake was van een op de voet van art. 3:251 BW afwijkende vorm van executoriale verkoop. De pandgever had immers zelf de verkoop ter hand genomen terwijl de pandhouder zelfs geen begin van verkoop ter executie had gemaakt.

In een kortgedingprocedure bij de Voorzieningenrechter te Haarlem²⁹ lag de vraag voor of een bodemverhuurconstructie met omzetting van stil pandrecht naar vuistpandrecht kort vóór faillissement rechtsgeldig was. De Voorzieningenrechter oordeelde dat het de bank vrij stond gebruik te maken

van haar bevoegdheden als pandhouder. Het feit dat de onderneming van de pandgever slecht liep was juist voor haar een gegronde reden om aanvullende zekerheden te bedingen. Ook de stelling van de curator, dat de vennootschap ten onrechte en in strijd met haar eigen belangen een vuistpandrecht had verleend aan de bank, werd door de Voorzieningenrechter niet gehonoreerd. De vennootschap was in beginsel gehouden om mee te werken aan de vestiging van een vuistpand. De bestuurder had dan ook geen afwegingsruimte en kon zich dan ook niet laten leiden door een met het vennootschappelijk belang strijdig ander belang.

Dat curator en bank soms samen ten strijde kunnen trekken blijkt uit de procedure die is gevoerd voor de Rechtbank Arnhem:³⁰ Nadat de bank als pandhouder haar pandrechten had geëxecuteerd bestond er nog een restvordering op de failliet. De bank wenste zich daarvoor te verhalen op de borg en maakte terzake een procedure aanhangig. De curator vorderde in dezelfde procedure betaling van de gedaagde uit hoofde van haar hoofdelijke aansprakelijkheid jegens de failliet. De borg stelde dat de bank als pandhouder zich onvoldoende had ingespannen om een maximale opbrengst uit de executie van de aan haar verpande zaken te bewerkstelligen. Dat zou meebrengen dat de bank haar vordering moest worden ontzegd, althans dat die aanzienlijk lager was dan zij stelde. Nu de vordering van de curator samenhang met die van de bank, gold daarvoor mutatis mutandis hetzelfde. De rechtbank oordeelde daarop dat de bank niet de opbrengst van de uitgewonnen goederen behoefde te verantwoorden. Een dergelijke verantwoordingsplicht, aldus de rechtbank, rust niet op de bank tegenover de schuldenaar van een aan haar verpande vordering. De wederpartij wordt immers na betaling aan de bank in dier hoedanigheid van pandhouder niet in de rechten van de bank gesubrogeerd. Art. 6:12 BW is op die situatie niet van toepassing. De vorderingen van zowel de bank als de curator houden dus stand.

In de uitspraak die het Hof 's-Hertogenbosch deed op 16 augustus 2002³¹ werd in hoger beroep de houdbaarheid van een pandakte beoordeeld waarbij pandrecht was

gevestigd op toekomstige vorderingen. In de pandakte was opgenomen dat de schuldeiser aan zich verpand kreeg al hetgeen nu of teniger tijd uit hoofde van of in verband met de dienstverlening van de schuldeiser van de pandgever te vorderen heeft. Daarbij was een vervalbeding opgenomen voor het geval er op een gegeven moment geen vorderingen meer zouden bestaan. Uit het beding werd niet duidelijk wat de exacte bedoeling van partijen was. Op een gegeven moment stond er voor een korte periode geen vordering meer open. Nadien kwamen die vorderingen er weer wel, waarop de pandhouder zich beriep op haar pandrecht en de aan haar verpande debiteuren wenste te innen, hetgeen leidde tot onderhavige procedures. De President van de Rechtbank 's-Hertogenbosch³² heeft in eerste instantie de vorderingen van de pandhouder toegewezen. In een arrest dat neigt naar een zeer ruime interpretatie van het hiervoor genoemde beding laat het Hof 's-Hertogenbosch die uitspraak in stand. Het stelt daarbij dat naar haar voorlopige oordeel, zolang de rechtsverhouding tussen pandhouder en pandgever voortduurt, er uit deze rechtsverhouding nieuwe vorderingen van pandhouder kunnen ontstaan. Deze vorderingen vallen onder het bij de eerdere pandakte gevestigde pandrecht. Dat geldt ook indien er op enig moment geen vordering zou zijn van de pandhouder, terwijl de rechtsverhouding tussen partijen wel voortduurt.

STIL PANDRECHT: zie Separatisten

SURSEANCE VAN BETALING

Het jaar 2003 was in de publicaties het jaar van de surseance. Een reeks veel besproken surseances is mede gebruikt om een aantal grote telecombedrijven te saneren. Het betrof hier vooral beursgenoteerde bedrijven, zodat de instanties zich feitelijk alleen in Amsterdam hebben afgespeeld.

In een uitspraak van 25 december 2002 mocht de Rechtbank Amsterdam zich buigen over het definitief verlenen van de surseance.³³ Tenzij de wettelijke minimumquora van schuldeisers zich daar ter vergadering van de schuldeisers tegen verzetten, kan de rechtbank definitief surseance verlenen. De rechtbank liet er geen misverstand over bestaan dat het hier een discretionaire bevoegdheid betreft. Hoewel kon worden aangenomen dat voormelde quora zich níét zouden verzetten tegen de definitieve surseance, en hoewel werd aangenomen dat de dwingende afwijzingsgronden van art. 218 lid 4 Fw zich niet voordeden, verleende de rechtbank de definitieve surseance niet. De reden daarvoor was dat de rechtbank wegens de feiten van deze zaak, faillissement de geëigende weg van vereffening vond. Van continuïteit van de betrokken onderneming zou namelijk nimmer meer sprake zijn. In deze uitspraak maakte de rechtbank gebruik van de evenzeer discretionaire bevoegdheid van art. 218 lid 5 Fw, en verklaarde de schuldenaar onder afwijzing van de definitieve surseance meteen failliet.

Ook de strijd tussen UPC en Movieco heeft tot een aantal uitspraken geleid. Op 29 januari 2003³⁴ mocht de rechtbank zich voor het eerst over dit geschil buigen. Tussen beide partijen was naar Engels recht een overeenkomst gesloten over doorgave door UPC in Nederland van het aan Movieco toebehorende signaal van het CineNova filmkanaal. In New York, waar een aan de Nederlandse surseance parallel lopende Chapter 11-procedure liep, had de Bankruptcy Court UPC de mogelijkheid gegeven uitvoering van die Engelse overeenkomst in Nederland te staken. Noch naar Engels, noch naar Nederlands recht kon UPC die uitvoering staken. Amerikaanse rechters schijnen er een handje van te hebben hun uitspraken niet alleen ver te willen exporte-

ren, maar ook om in de VS 'contempt of court' aan te nemen, als men in de landen waar naartoe die export van Amerikaans recht plaatsvindt, naar het recht van die landen daar geheel rechtsgeldig tegen op komt. Movieco was door haar Amerikaanse advocaten geadviseerd dat die 'contempt of court' minder snel zou worden aangenomen als het verzet tegen de export plaatsvond binnen de regeling van in casu de Nederlandse surseance zelf. Dus verzocht Movieco de rechtbank op basis van art. 225 Fw te bepalen dat UPC in Nederland het CineNova-signaal moest blijven doorgeven. Hoe gerechtvaardigd dat verzoek an sich ook was, was van aanvang duidelijk dat dit verzoek zou worden afgewezen. Maatregelen op grond van art. 225 Fw kunnen namelijk alleen worden genomen ter beveiliging van de belangen van de schuldeisers gezamenlijk. Bij de kortgedingrechter ving Movieco echter geen bot.³⁵ Na afwijzing van het verzoek om een voorziening in de zin van art. 225 Fw oordeelde de Voorzieningenrechter logischerwijs dat art. 236 Fw – dat handelt over wederkerige overeenkomsten – niet in de weg stond aan de vordering van Movieco tot continuering van de doorgave van het CineNova-signaal door UPC hangende de arbitrage, die het Engelse contract daarvoor voorschreef. Gegeven art. 231 Fw kan zo'n arbitrage tijdens surseance worden voortgezet en zelfs aanhangig worden gemaakt.

De deconfiture van Jomed heeft in rechtspraak en literatuur heel wat stof doen opwaaien wegens de intense strijd die er tussen haar – respectievelijk haar curatoren – en een aantal grote geldschietters is ontbrand. Die laatsten vorderden tijdens surseance op grond van art. 225 Fw de instelling van een crediteurencommissie. De wet kent die bij een surseance niet, maar het is vaste rechtspraak dat een dergelijke commissie tijdens surseance toch kan worden ingesteld. In casu zag de rechtbank er de noodzaak niet van in.³⁶ De financiers kregen bovendien het lid van art. 225 Fw op de neus. Hun vorderingen konden namelijk op een dusdanige wijze worden vermenigvuldigd met een multiplier, afhankelijk van het ongeluk van Jomed, dat de rechtbank de daarop betrekking hebbende contractuele bepalingen

wegens strijd met openbare orde en goede zeden nietig achtte. Daarom bepaalde de rechtbank ambtshalve, wat op grond van art. 225 Fw mogelijk is, dat deze bepalingen gedurende de surseance toepassing misten.

Het Hof Amsterdam leerde de rechtbank van die plaats dat als er eenmaal een vergadering van schuldeisers bijeen is gekomen om te stemmen over de al dan niet definitieve verlening van de surseance, dat dan – behoudens bijzondere omstandigheden die tot uitsstel van de behandeling nopen – op diezelfde dag ook dient te worden beslist over het definitief verlenen van de surseance.³⁷

De herstructurering van UPC ('debt for equity swap') bevestigde dat in een surseance de beslissing van de rechtbank over de homologatie geen contentieuze procedure is, maar een spoedprocedure over het akkoord. De rechter handelt daarin discretionair, zonder gebonden te zijn aan door betrokkenen naar voren gebrachte standpunten. Wegens de ingrijpendheid van de uitoefening van deze discretionaire bevoegdheid, dient deze wel toetsbaar gemotiveerd te zijn. In de zaak UPC overleefde het oordeel van de rechtbank³⁸ een dergelijke toetsing. De rechtbank had namelijk 'beneficial owners' die naar Nederlands recht in de Nederlandse surseance niet stemgerechtigd waren, maar naar hun vorderingen op UPC beheersende recht van New York wél, toegelaten tot de stemming over het akkoord in Nederland. De Hoge Raad zag daar geen kwaad in.³⁹

UITDELINGSLIJST

Rechtbank Assen⁴⁰ komt tot de logische conclusie dat verzet tegen de uitdelingslijst niet openstaat voor boedelcrediteuren of crediteuren met niet-verifieerbare vorderingen.

Een uitspraak van de Rechtbank Arnhem⁴¹ kan verstrekkende gevolgen hebben voor de curator. Zij oordeelt dat het nietvoldoen aan de verplichting erkende schuldeisers schriftelijk in kennis te stellen van de nederlegging van de uitdelingslijst (ex art. 183 Fw), waarbij de curator er ook voor moet zorgen dat die kennisgeving de schuldeisers ook daadwerkelijk bereikt, kan leiden tot aansprakelijkheid van de curator *pro se*.

VENNOOTSCHAPSRECHTELIJKE ASPECTEN (zie ook Aandeelhoudersaansprakelijkheid)

Art. 2:193 BW bepaalt (onder meer) dat de curator bevoegd is tot inning van alle nog niet gedane stortingen op aandelen. De Hoge Raad⁴² oordeelt dat het bij dit subjectieve recht op volstorting van aandelen behorende vorderingsrecht aan de vennootschap toekomt. Art. 2:193 BW verschaft aan de curator uitsluitend een (beschikkings)bevoegdheid met betrekking tot dit recht. Voor het uitoefenen van deze bevoegdheid in rechte behoeft de curator ingevolge art. 68 lid 2 Fw de toestemming van de rechter-commissaris. Deze vordering tot volstorting is een rechtsvordering tot nakoming van een verbintenis uit een overeenkomst tot een geven, zodat in

dit geval in beginsel de vijfjarige termijn van art. 3:307 lid 1 BW van toepassing is. De termijn voor de verjaring van die rechtsvordering vangt dus niet (bijvoorbeeld) pas aan op de dag waarop kan worden aangenomen, dat de curator in het faillissement zich redelijkerwijs een beeld ter zake van de volstorting op de aandelen heeft kunnen vormen, althans op de dag na die waarop het faillissement van de vennootschap is uitgesproken.

VERIFICATIE VAN VORDERINGEN

Een vordering ter zake van affinanciering van de vroegpensioenregeling van de als gevolg van het faillissement vervroegd uitgetreden werknemers, komt niet voor verificatie in aanmerking en is geen boedelschuld, aldus de Rechtbank Dordrecht.⁴³ De rechtbank concludeert dat, met een beroep op de arresten Van Gelder Papier,⁴⁴ Frima/Blankers⁴⁵ en De Ranitz/Ontvanger,⁴⁶ een dergelijke vordering dient te worden aangemerkt als een ná de faillietverklaring ontstane vordering en dus niet voor verificatie vatbaar. Een boedelvordering is het evenmin, nu zij niet te beschouwen is als loon of premie, niet door bemoeienis van de curator is ontstaan, niet is ontstaan door een handeling van de gefailleerde waardoor de boedel is gebaat, en ten slotte niet het gevolg is van een onmiskenbare vergissing. Volgens de rechtbank zijn daarmee de mogelijkheden uitgeput.

De vordering van de werknemer ter zake van niet-afgefinancierde backserviceplichtingen zijn niet bevoorrecht op grond van art. 3:288 aanhef en onder d en/of e BW.⁴⁷ De vordering van een werknemer van wie de werkgever niet op grond van art. 2 PSW ter uitvoering van een pensioentoezegging tot een bedrijfs- of ondernemingspensioenfonds was toegetreden of een pensioenverzekering had gesloten, valt zowel blijkens de tekst van de wet als naar de bedoeling van de wetgever niet onder 3:288 aanhef en sub d. Zij valt evenmin onder art. 3:288 aanhef en sub e, omdat zij niet beschouwd kan worden als een vordering in geld jegens de werkgever, en als die vordering niet is bevoorrecht, kan daarvan ook geen sprake zijn bij een vordering tot schadevergoeding wegens een tekortkoming te dier zake.

Een vordering in een renvooiprocedure is niet gericht op de daadwerkelijke betaling van een bepaald bedrag, maar strekt ertoe dat de in het faillissement ingediende vordering van de schuldeiser tot een bepaald bedrag wordt erkend. Niet van belang is dat deze erkenning een executoriale titel oplevert.⁴⁸ Dit betekent dat eiser in een renvooiprocedure niet het vast recht vastgesteld aan de hand van art. 2 lid 3 sub d Wet tarieven in burgerlijke zaken (Wtbz) – gebaseerd op de eis tot betaling van een geldsom – verschuldigd is, maar het vast recht gebaseerd op de restcategorie van art. 2 lid 3 sub f: ‘in alle andere gevallen’.

VERREKENING (zie ook Separatisten)

De partij die een onverschuldigde betaling doet op de bankrekening van een derde die kort daarna faillieert, heeft om het onverschuldigd betaalde terug te krijgen niet veel mogelijkheden tot zijn beschikking. Vaak wordt de bank aangesproken omdat die nu eenmaal meer verhaal biedt. Zo ook in het onderhavige geval. De betaler vordert van de bank terugbetaling van het betaalde bedrag op grond van onverschuldigde betaling, ongerechtvaardigde verrijking dan wel onrechtmatige daad. De bank stelt dat geen sprake was van een onmiskenbare vergissing en dat zij zich bovendien beroept op haar verrekeningsrecht, nu de failliet een aanzienlijk debetsaldo bij de bank achterliet. Rechtbank en later Hof 's-Hertogenbosch⁴⁹ wijzen de vorderingen van de betaler af. Ten eerste is niet gesteld of gebleken dat de bank wist, dan wel moest weten dat er sprake was van een kennelijke vergissing, zodat een

beroep op Ontvanger/Hamm q.q.⁵⁰ niet opgaat. Bovendien is de betaling geschied niet aan de bank maar aan een derde via een rekening van die derde bij de bank. De betaling heeft geen wijziging gebracht in de vermogenspositie van de bank doch slechts haar vordering op de failliet verminderd. Er is dus geen sprake van een onverschuldigde betaling of ongerechtvaardigde verrijking.

Nadat de curator alle activa van de boedel, waaronder een vordering, heeft verkocht en geleverd aan een cessionaris spreekt de laatste in het onderhavige geding de schuldenaar aan tot betaling. De laatste beroept zich daarbij op verrekening en biedt de wijze aan

door middel van het horen van een groot aantal getuigen. Rechtbank en hof achten bewijsvoering door het horen van een zeer groot aantal getuigen niet opportuun. Voor een dergelijke bewijsopdracht is volgens het hof geen ruimte, gelet op de zeer strikte eisen die aan verrekening als verweer worden gesteld. De schuldenaar gaat van dit arrest in cassatie bij de Hoge Raad. Die concludeert in zijn arrest van 11 juli 2003⁵¹ anders: in het geval van faillissement worden aan een beroep op verrekening in gevolge art. 53 Fw minder zware eisen gesteld dan buiten het faillissement. Art. 53 Fw strekt ertoe om de schuldenaar die tevens schuldeiser van de failliet is, diens vordering als ‘onderpand’ te gebruiken. Indien sprake is van cessie door een faillissementscurator komt de schuldenaar jegens de cessionaris een verrekeningsrecht toe dat analoog is aan art. 53 Fw. In dat kader bezien volstaat de afwijzing van het hof niet. De Hoge Raad

casseert dit arrest dan ook en verwijst terug naar het Hof 's-Gravenhage.

Om voor de hand liggende redenen is het vaak de bank die zich jegens de curator beroept op haar recht op verrekening. Dat gebeurde ook in de navolgende uitspraken.

Allereerst deed het Hof 's-Hertogenbosch uitspraak in een zaak, waarbij de bank, tevens pandhouder, de koopprijs van met haar toestemming door de pandgever verkochte, verpande goederen werd verrekenend in rekening-courant. De casus is al besproken onder kopje ‘Separatisten’. Het hof heeft geoordeeld tot de bank tot de onderhavige verrekening bevoegd was ingevolge art. 53 Fw, nu zowel de vordering van de bank als haar schuld uit hoofde van de ontvangst van de kooppenningen voortvloeit uit handelingen die vóór de faillietverklaring zijn verricht. De schuld vloeide voort uit de door de pandgever aanvaarde toezegging van de bank de pandrechten vrij te geven na ontvangst van de kooppenningen en de daarop aansluitende aanvaarding door de pandgever. Die overeenkomst is een tweezijdige handeling als bedoeld in art. 53 lid 1 Fw. Zowel de Rechtbank Breda⁵² als hof verwijst naar het Wollie-arrest.⁵³

Een vergelijkbaar geval deed zich voor toen de hypotheekgever onder toezegging van royementen door de hypotheekhouder (de bank) in het zicht van het faillissement de met hypotheek bezwaarde zaken had verkocht, waarna de opbrengsten via de notaris werden gestort op de rekeningen van de pandgever bij de bank. De curator verzette zich tegen deze gang van zaken en meldde dat een beroep op verrekening van de bank niet opging nu zij niet te goeder trouw was ten aanzien van het ontstaan van de schuld (art. 54 Fw). Het Hof Arnhem⁵⁴ stelt dat voor de conclusie dat de bank niet te goeder trouw heeft gehandeld, ten minste dient vast te staan dat zij op het moment van verrekening wist dat de schuldenaar in een zodanige toestand verkeerde, dat haar faillissement was te verwachten. De curator werd toegelaten om dit te bewijzen.

Nadat een zoon op de bankrekening van zijn failliete vader, met een fors debetsaldo, een aanzienlijk bedrag had gestort en daarna de bank haar vordering met het gestorte

bedrag had verrekend, vorderde de curator afdracht van het gestorte bedrag. Hij stelde daarbij dat er sprake was van betaling van een debiteur aan de gefailleerde, door de bank ontvangen ná faillissement, zodat die laatste niet bevoegd was tot verrekening. De bank verweerde zich door te stellen dat sprake was van schuldoverneming door de zoon. In rechte kwam vast te staan dat die schuldoverneming niet een voltooide schuldoverneming als bedoeld in art. 6:155 BW was, hetgeen de rechtbank en het hof ertoe brachten de vorderingen van de curator toe te wijzen. De Hoge Raad stelde dat zowel bij voltooide als bij onvoltooide schuldoverneming alsook wanneer een derde met toepassing van art. 6:30 BW de verbintenis nakomt, de curator geen aanspraak kan maken op het aan de bank betaalde bedrag.

WEDERZIJDSE ZEKERHEDENREGELING

Ook dit jaar⁵⁵ is er slechts één uitspraak gepubliceerd over de wederzijdse zekerhedenregeling. Tussen NMB-Heller en ING-Bank als kredietgevers en de vennootschap als kredietnemer is een zogenaamd overwaarde-arrangement overeengekomen met daarin opgenomen een wederzijdse zekerhedenregeling. De overeenkomst behelst onder meer de navolgende zekerheden en verplichtingen: NMB-Heller laat aan zich alle vorderingen van debiteuren verpanden. De verpanding is niet alleen zekerheid voor hetgeen NMB-Heller te vorderen heeft of zal hebben van de schuldenaar uit zogenaamde

‘eigen’ vorderingen, maar ook hetgeen zij uit hoofde van een regresvordering van de schuldenaar kan vorderen. Tevens geeft NMB-Heller aan de ING-Bank een borgtocht af voor en tot aan het surplus uit door NMB uitgewonnen zekerheden, dat eventueel nog mocht bestaan nadat NMB-Heller alle ‘eigen’ vorderingen heeft verhaald op die zekerheden. De schuldenaar faillieert. De ING-Bank heeft daarbij slechts een concurrente vordering op de schuldenaar. De curator verzet zich tegen het overwaarde-arrangement en krijgt in eerste instantie gelijk.⁵⁶ Het hof vernietigt echter dit vonnis. Anders dan de rechtbank en de curator stellen is art. 54 Fw in het onderhavige geval niet van toepassing nu er geen sprake is van het overnemen van vorderingen en/of schulden na de faillietverklaring. Een overwaarde-arrangement en de bijbehorende wederzijdse zekerhedenregeling dateren van vóór het faillissement zodat het bepaalde in art. 53 Fw niet aan het ontstaan van de verrekeningsbevoegdheid van NMB-Heller in de weg staat.⁵⁷

WERKNEMERS (zie ook Misbruik faillissement)

Op 1 juli 2002 is de wet tot uitvoering van de richtlijn 98/50/EG van de Raad van de Europese Unie in werking getreden. Deze wet heeft onder meer in art. 67 lid 2 Fw een aangepaste ontslagsystematiek bewerkstelligd,⁵⁸ waarbij onder andere de werknemers de mogelijkheid is geboden tegen de machtiging van de rechter-commissaris tot ontslag

van de werknemers op te komen. Een beroep op art. 67 lid 2 Fw moet, zoals de Rechtbank 's-Gravenhage terecht stelde, niet verward worden met een beroep op misbruik van faillissementsrecht.⁵⁹ Dit werd op 24 april 2003 nog eens herhaald door dezelfde rechtbank in een obiter dictum bij een niet tijdig ingesteld beroep.⁶⁰

Ook de Rechtbank Breda heeft zich moeten buigen over voormeld nieuw lid van art. 67 Fw.⁶¹ Ook deze rechtbank wees het beroep van de werknemers af. De curator had de machtiging terecht verzocht en verkregen. De werknemers kunnen op andere wijze, zoals het instellen van een procedure op grond van kennelijk onredelijk ontslag, hun belangen ten opzichte van de boedel veiligstellen. Interessant in deze uitspraak is de overweging van de rechtbank dat vernietiging van de machtiging van de rechter-commissaris in hoger beroep mogelijk niet betekent dat de opzegging door de curator alsdan vernietigbaar is. Daarvoor is mogelijk een separate buitenrechtelijke verklaring aan de curator vereist.

Een werknemer stelde dat diens ontslag door de curator tijdens het faillissement kennelijk onredelijk was.⁶² De rechtbank toetste conform het arrest Van Gelder Papier⁶³ waarin is geoordeeld dat een ontslag door de curator slechts kennelijk onredelijk kan zijn indien er bijkomende, uitzonderlijke omstandigheden zijn die hiertoe aanleiding geven. De in casu aangedragen duur van het dienstverband, leeftijd en positie en perspec-

tief van de werknemer op de arbeidsmarkt vallen niet onder deze omstandigheden. Ook in een andere uitspraak was de vraag of een ontslag ex art. 40 Fw kennelijk onredelijk was.⁶⁴ Hier was sprake van een bijzondere situatie omdat er uiteindelijk sprake was van een positieve boedel. Van kennelijk onredelijk ontslag was echter ook hier geen sprake, nu de kantonrechter tot de conclusie kwam dat in de relevante periode, namelijk tot het einde van de arbeidsovereenkomsten, niet duidelijk was dat er genoeg baten waren om daaruit de vorderingen van de crediteuren alsmede de faillissementskosten te voldoen en voorts aan alle ongeveer 62 werknemers vergoedingen uit te keren wegens de beëindiging van de arbeidsovereenkomst.

In zijn arrest van 24 januari 2003 oordeelde de Hoge Raad dat vorderingen van werknemers ter zake van niet-gefinancierde backserviceverplichtingen van de werkgever géén preferentie kon worden toegekend op grond van art. 3:288 aanhef en onder d en/of e.⁶⁵ ●

NOTEN

- 1 Zoals gepubliceerd in *Rechtspraak van de Week (RvdW)*, *Nederlandse Jurisprudentie (NJ)*, *Nederlandse Jurisprudentie, feitenrechtspraak civiele zaken (Feitenrechtspraak)*, *Jurisprudentie Ondernemingsrecht (JOR)* en *Kort Geding (KG)*, de alsmede in de rubriek *Ongepubliceerde Jurisprudentie* in de in het *Tijdschrift voor Insolventierecht (Tvl)* opgenomen *Insolad Nieuwsbrief (Nieuwsbrief Tvl)*. Voorzover uitspraken in 2003 zowel in *RvdW* en *NJ* zijn verschenen, is alleen de *NJ*-vindplaats vermeld. Voorzover uitspraken in 2003 zowel in *JOR* als enig ander tijdschrift zijn opgenomen, is er naar gestreefd steeds beide vindplaatsen te vermelden. Uitspraken die in 2002 in de *RvdW* zijn gepubliceerd, en in 2003 in enig ander tijdschrift, worden hier niet meer besproken als ze al zijn besproken in de *Kroniek Insolventierecht 2002*, *Advocatenblad 2003/14*, blz. 601 e.v., en *Advocatenblad 2003/16*, blz. 702 e.v. Deze *Kroniek* is de eigen selectie door de auteurs uit de jurisprudentie, zonder de pretentie van volledigheid. Voor de gepubliceerde rechtsgeleerde literatuur op dit gebied verwijzen wij naar de overzichten die daarvan regelmatig verschijnen in het *Tvl*.
- 2 Zie hiervoor de jurisprudentieoverzichten die tweemaandelijks verschijnen in het tijdschrift *SchuldSanering*. Zie hiervoor verder ook de website www.rvr.org
- 3 Voorzieningenrechter Rechtbank Utrecht 24 juli 2004, *KG 2003*, 198.
- 4 Rechtbank Middelburg 31 juli 2002, *NJ 2003*, 13, *JOR 2003*, 18.
- 5 Maclou-arrest, HR 19 april 1996, *NJ 1996*, 727.
- 6 HR 7 maart 2003, *NJ 2003*, 429.
- 7 *NJ 1999*, 316 (Gustafsen/Mosk).
- 8 Rechtbank Rotterdam 12 december 2002, *JOR 2003*, 101.
- 9 Hof 's-Hertogenbosch 28 november 2002, *JOR 2003*, 100.
- 10 Hof Amsterdam 17 juni 2003, *JOR 2003*, 186.
- 11 Rechtbank Arnhem 6 november 2002, *JOR 2003*, 24.
- 12 HR 2 mei 2003, *JOR 2003*, 183.
- 13 Hof 's-Gravenhage 26 november 2002, *JOR 2003*, 47.
- 14 Rechtbank 's-Gravenhage 14 mei 2003, *JOR 2003*, 215.
- 15 Rechtbank Amsterdam 13 augustus 2003, *JOR 2003*, 247.
- 16 Voorzieningenrechter Rechtbank 's-Hertogenbosch 31 juli 2003, *KG 2003*, 184.
- 17 Rechtbank Roermond 18 maart 2003, *JOR 2003*, 128.
- 18 *JOR 2003*, 269.
- 19 *Tvl Nieuwsbrief 2003*, p. 64.
- 20 *JOR 2003*, 268.
- 21 HR 5 september 1997, *JOR 1997*, 102.
- 22 Vergelijk HR 22 juni 1990, *NJ 1991*, 606.
- 23 HR 11 januari 2002, *NJ 2003*, 311.
- 24 HR 26 september 2003, *NJ 2003*, 644.
- 25 Rechtbank 's-Hertogenbosch 10 juli 2003, *Tvl Nieuwsbrief 2003*, p. 64.
- 26 Rechtbank Utrecht 6 augustus 2003, *JOR 2003*, 292.
- 27 Hof Arnhem 25 maart 2003, *JOR 2003*, 131.
- 28 *NJ 2003*, 578.
- 29 *JOR 2003*, 272 m.nt. E. Loesberg.
- 30 31 oktober 2002, *JOR 2003*, 70.
- 31 *KG 2003*, 5.
- 32 Dit vonnis is niet gepubliceerd.
- 33 *JOR 2003*, 43; *NJ 2003*, 410.
- 34 *JOR 2003*, 53.
- 35 Rechtbank Amsterdam 28 februari 2003, *JOR 2003*, 98.
- 36 Rechtbank Amsterdam 25 maart 2003, *JOR 2003*, 154.
- 37 Gerechtshof Amsterdam 1 mei 2003, *JOR 2003*, 155.
- 38 Rechtbank Amsterdam 21 februari 2002, *JOR 2002*, 107.
- 39 Hoge Raad 26 augustus 2003, *RvdW 2003*, 135; *JOR 2003*, 211.
- 40 Rechtbank Assen 7 november 2002, *Tvl Nieuwsbrief 2003*, p. 10.
- 41 Rechtbank Arnhem 28 mei 2003, *JOR 2003*, 242.
- 42 Hoge Raad 17 oktober 2003, *RvdW 2003*, 162.
- 43 Rechtbank Dordrecht 2 april 2003, *NJ 2003*, 516.
- 44 HR 19 januari 1990, *NJ 1990*, 662.
- 45 HR 12 november 1993, *NJ 1994*, 229.
- 46 HR 28 september 1990, *NJ 1991*, 305.
- 47 HR 24 januari 2003, *NJ 2003*, 197.
- 48 HR 21 november 2003, *RvdW 2003*, 179.
- 49 Hof 's-Hertogenbosch 18 april 2002, *NJ 2003*, 158.
- 50 5 september 1997, *NJ 1998*, 437.
- 51 *NJ 2003*, 539.
- 52 15 mei 2001, *JOR 2003*, 96.
- 53 HR 23 april 1999, *NJ 2000*, 158.
- 54 Hof Arnhem 25 maart 2003, *JOR 2003*, 131; zie ook onder 'Separatisten'.
- 55 Zie *Kroniek Insolventierecht 2002*, *Advocatenblad 2002*, blz. 707.
- 56 Rechtbank 's-Hertogenbosch 19 januari 2001, *JOR 2001*, 73.
- 57 Hof 's-Hertogenbosch 19 november 2002, *JOR 2003*, 45.
- 58 Zie in dit verband verder J.M. Rommes en M.C. van Oostveen 'Art. 67 lid 2 en 72 lid 2 FW: Wie volgt het nog?' *Tvl 2003*, 6.
- 59 Rechtbank 's-Gravenhage 21 november 2002, *JOR 2003*, 26.
- 60 Rechtbank 's-Gravenhage 24 april 2003, *JOR 2003*, 214.
- 61 Rechtbank Breda 12 november 2002, *JOR 2003*, 179.
- 62 Rechtbank 's-Gravenhage 5 maart 2003, *JOR 2003*, 123.
- 63 HR 12 januari 1990, *NJ 1990*, 662.
- 64 Rechtbank Utrecht 8 januari 2003, *JOR 2003*, 244.
- 65 HR 24 januari 2003, *NJ 2003*, 197, *RvdW 2003*, *JOR 2003*, 25, *JOR 2003*, 72.